

Göta hovrätt (F003001)

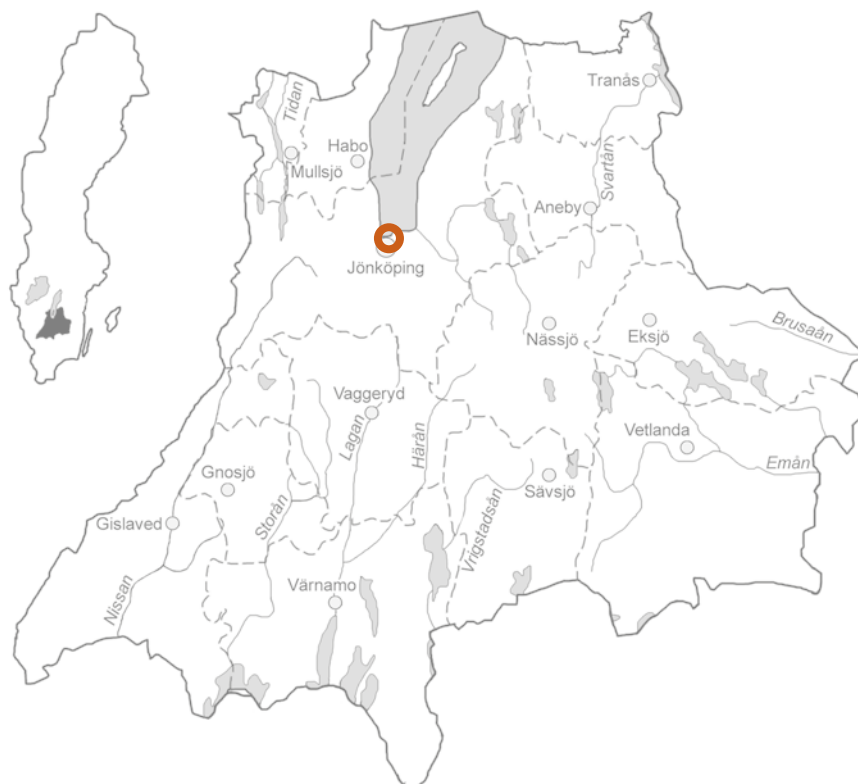
Antikvarisk medverkan i samband med installation av nya
servisledningar mm,
Jönköpings stad i Jönköpings kommun, Jönköpings län

Göta hovrätt

(F003001)

Antikvarisk medverkan i samband med installation av nya
servisledningar mm,
Jönköpings stad i Jönköpings kommun, Jönköpings län

Jönköpings läns museums dnr: 2023-128
Statens fastighetsverk dnr: 0770/23
Statens fastighetsverk projektnummer: F000026137
Riksantikvarieämbetets dnr: RAÄ-2023-1233

Rapport och foto: Anders Franzén
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Distribution: Digital pdf

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr I2018/00079.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2023

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte.....	5
Historik.....	5
Beskrivning inför åtgärder.....	7
Vidtagna åtgärder.....	8
Håltagning genom källarmur mm.....	8
Antikvariska iakttagelser.....	9
Övrigt.....	12
Sammanfattning.....	12
Referenser.....	13
Muntliga uppgifter.....	13
Arkiv.....	13
Otryckta källor.....	13
Tryckta källor och litteratur.....	13

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Riksantikvarieämbetet lämnade tillstånd till ingrepp i stommen för el- och fjärrvärme i Domstolsbyggnaden vid Göta hovrätt den 2 maj 2023. Beslutet stadgar att arbetena skall följas av antikvarisk medverkan. Byggnadens förvaltare Statens fastighetverk har valt att anlita Jönköpings läns museum för denna antikvariska medverkan. Handläggare har varit antikvarie Anders Franzén, som även sammanställt föreliggande rapport.

Arbetena genomfördes under perioden augusti till november 2023. Föreliggande rapport sammanfattar vad som framkom vid arbetena.

Syfte

Syftet med arbetena var att ordna en separat värmecentral för Domstolsbyggnaden eftersom den hittills delat värmecentral med Ämbetsbyggnaden. Därför skulle fjärrvärmeledningar dras från Hovrättstorget in i byggnaden.

Syftet med antikvarisk medverkan var att dokumentera de genomförda åtgärderna i allmänhet, men särskilt att fånga upp eventuella kulturhistoriska iakttagelser i samband med håltagningen genom källarvåningens stomme.

Historik

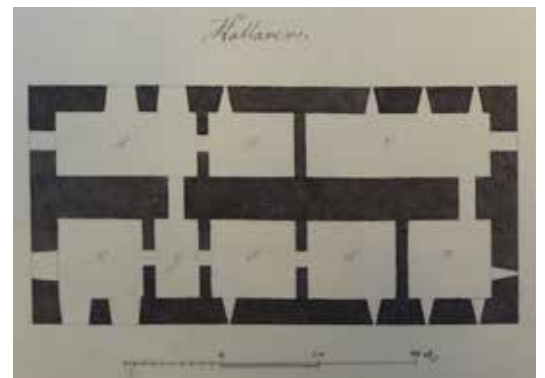
Göta hovrätt är, både som myndighet och som anläggning, en av landets mest dokumenterade företeelser. I sen tid har SFV låtit upprätta ett vårdprogram som redogör för anläggningens beskaffenhet och historia samt hur den bör förvaltas i framtiden. År 2016 utkom en bok om Göta hovrätt som ger en djupare historik om anläggningen (Franzén 2016). För att erhålla en allmän bakgrund hänvisas till dessa skrifter. Nedan redogörs mer specifikt för historia som har anknytning till de genomförda åtgärderna.

Domstolsbyggnaden uppfördes under mitten av 1600-talet, troligen efter ritningar av arkitekten Simon De la Vallée. Källarvåningen tillkom i samband med de inledande arbetena när Domstolsbyggnaden började uppföras från och med 1639. En stor ombyggnad skedde 1779–81 då ytterväggarna stod kvar, men fönstren ändrades och förnyades. Hela takkonstruktionen gjordes också om. Större delen av källarvåningen torde ha kunnat behållas men de närmare förhållandena kring detta är inte fastställda. Efter denna tid finns däremot några tydligare förändringar.

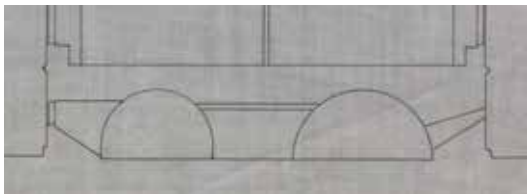
Äldre ritningar, från 1860-talet eller något senare, visar källarens planlösning med två längsgående stråk av lokaler. Det norra lokalstråket har större bredd än det södra. Flertalet mellanväggar i nord-sydlig riktning har öppningar och genom den breda hjärtmuren löper två gångar. Från källarrummen finns flera luftintag, öppningar samt tre stora källardörrar. Alla källarvalv var försedda med tunnvalv.

Göta hovrätts fasad mot norr 2021.

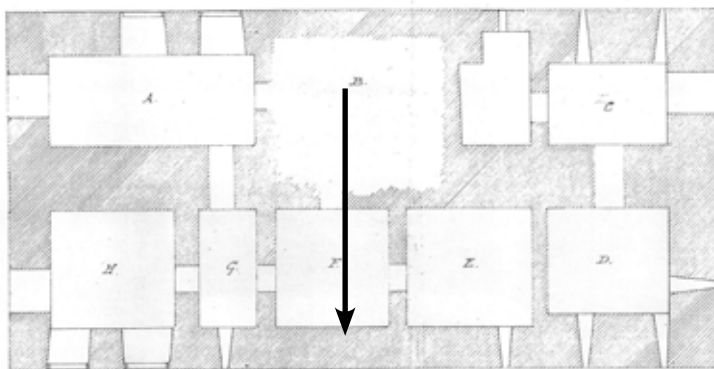

Uppmåtningsritning från tiden efter 1860. RA.

Tvärsektion genom källarvåningen, uppmätt 1907. Den del som har vidare valv ligger längst i norr och det var här som ingreppen gjordes.

Plan över källarvåningen under tidigt 1900-tal. En del av mittsektionen är inte uppmätt eftersom ett vedupplag hindrade detta arbete, enligt ritningen. Vid de nu utförda arbetena berördes rum F och pilen anger det ungefärliga läget för borrhålen.

PLAN ÖVER KÄLLAREN

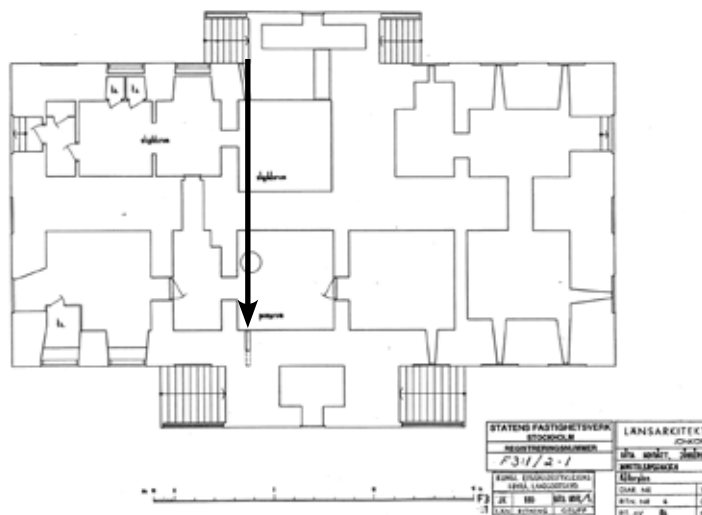
Uppmåtningsritningar från tidigt 1900-tal visar att källarutrymmena knappast förändrats, förutom vid den södra delens mittre utrymmen. En ny mellanvägg var uppförd, men för ett område anges ”Ej åtkomligt utrymme på grund af vedupplag”.

Byggnaden genomgick en större ombyggnad i slutet av 1940-talet. De i den sydöstra delen ordnade skyddsrummen medförde ett par tunna skiljeväggar.

Ovan: En del av källarens utrymmen har valv som inte är putsade och avfärgade.

Till höger: Plan över källaren ca 1950. Längst ner på ritningen syns källarutrymmet under den norra, yttre trappan. Pilen anger läget för de borrade hålen.

Källarvåningen genomgick större förändringar i samband med att grundförstärkningsarbeten genomfördes i början av 1970-talet, i enlighet med förslag från Sven Tyrén AB. Även om rumsindelningen inte påverkades nämnvärt grävdes källarutrymmenas golv ut. Därefter lades komprimerad grusfyllning och över detta stålglättad betong. Dessa betonggolv utgör i dag källarens golvyta.

Servisledningens dragnings in i källaren ordnades i den norra yttertrappans källarrum. Fram till grundförstärkningen i början av 1970-talet var detta en traditionell källarkonstruktion med stenvalv. Dessa revs då och ersattes av ett betongvalv. Den tidigare trappans front, beläggning och staket återmonterades på betongkonstruktionen. Detta källarutrymme kom länge att användas för kommunens

vattenförsörjning av vattenfontänen mitt på Hovrättstorget. Denna funktion utgick i samband med de nu genomförda åtgärderna.

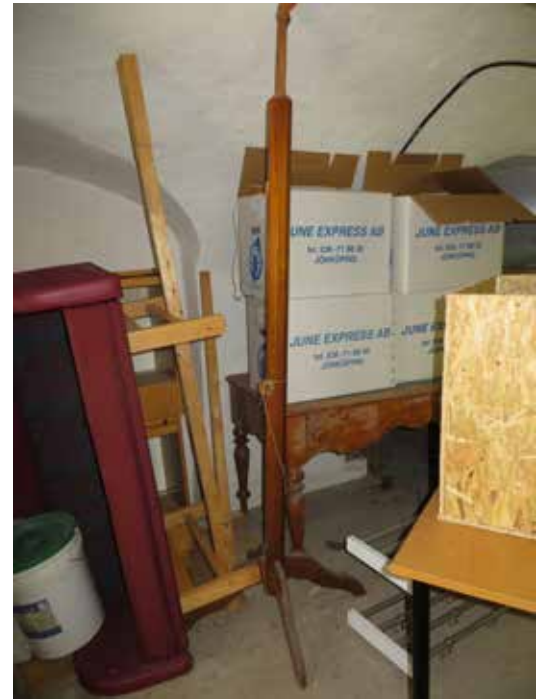
Beskrivning inför åtgärder

Källaren i Domstolsbyggnaden består generellt av sentida betonggolv samt mellanväggar och valv av natursten respektive tegel. De aktuella källarytorna är dessutom försedda med en del teknisk utrustning. Inför arbetena fanns en hel del föremål och inredning som tillhörde hovrätten, men dessa togs bort i samband med att domstolen lämnade byggnaden under sommarhalvåret 2023.

Källarutrymmet under den norra trappan utgjordes av ett betonggolv och ovanpå denna en gjuten betongkonstruktion. Väggen mot den gamla byggnadskroppen mitt emot ingångsdörren var murad av tegel. De låga väggarna mot trappans lägre delar i öster och väster var murade av blåbetongblock. Generellt var alla väggytor putsade och avfärgade i vitt. Däremot visar trappfrontens vägg mot torget samt innertaksytorna betongens gjutform. Dessa delar är också avfärgade i vitt. På grund av bristande ventilerings och vatteninstallationen till fontänen upplevdes utrymmet som mycket fuktigt inför arbetena.

Trottoaren framför trappan är belagd med storgatsten. Denna beläggning fick temporärt tas bort i samband med installationsarbetena och kommer att återställas. Denna del av arbetena handhas emellertid inte av Statens fastighetverk utan av Jönköpings Energi AB. Alla grävingsarbeten berörde fornlämningen *stads-lager* (L1973:2508) i Jönköping. Därför var dessa grävinsatser tillståndspliktiga enligt kulturmiljölagen. Tillstånd lämnades av Länsstyrelsen och schaktningsövervakning utfördes av Jönköpings läns museum (JLM Dnr 2023-180, Lst dnr 431-4001-2023).

Fram till sommaren 2023, dvs strax före arbetena förvarades en stor mängd möbler och föremål i källaren.

Källarutrymmet under den yttre trappan inför arbetena. Till höger syns den apparatur som försåg fontänen på torget med vatten.

Grävningarna utanför och under trappans yttre mur. Dessa arbetena gjordes under arkeologisk schaktövervakning.

Vidtagna åtgärder

Håltagning genom källarmur mm

För att ordna fjärrvärmeledningar från Hovrättstorget in i källaren grävdes en öppning under den gjutna trappfronten och in i trappkällarens utrymme. Härigenom berördes inte själva trappkonstruktionen.

För att ordna ledningsdragningarna från trappkällaren in i huvudkällaren borrades tre hål. Två var avsedda för fjärrvärmens ledningar och ett för eldragningar.

Håltagningen skedde den 30 augusti 2023. De tre hålen borrades genom grundmuren från källarrummet in mot källarutrymmet under själva byggnaden. Hålen borrades med en diameter om 18 cm. Från början tänktes hålen borrar ca 35 cm (cc mått) över golvnivån, men höjden sänktes till 25 cm från golvnivån. Väggtjockleken där borrhålen gjordes uppmättes till 2,54 meter.

Genom två av hålen drogs metalltuber för värmeledningarna och genom det som används för eldragningar användes ett plaströr.

Borringarbetena försakade inga sprickor eller ras i det äldre murverket. Däremot togs delar av betonggolvet i öster upp och angränsande delar började svikta eftersom nedgrävningar gjordes här. Denna del gjöts därför om och försågs med en ny golvbrunn.

Den låga väggen mot öster i trappans källarrum var, som nämnts ovan, murad med blåbetongsblock och vid grävningen av golvet sprack putsen så att denna fick lagas. Detta gjordes med ett fastare bruk med cementinblandning. För övrigt gjordes all putslagning med hydrauliskt kalkbruk (Finja). Alla betong- och putsytor i källarrummet, utom golvet, avfärgades med vit silikatfärg.

I byggnadens källarutrymme på andra sidan om trappkällaren mynnade de tre hålen ut. Framför hålen i de utrymmen som ligger österut installerades värmeanläggningen. Ett befintligt hål i en mellanvägg kunde användas för ledningsdragning.

Ovan: Tre hål borrades från trappkällaren in till huvudkällaren.

Till höger: Här har två av hålen borrats och ytterligare ett kommer att mynna ut till höger om de två andra, under ventilluckan.

Antikvariska iakttagelser

Projektet omfattade inte många svårbedömda antikvariska frågor eftersom trappkonstruktionen mot torget har en sentida stomme och inga utvändigt synliga ändringar planerades. Inte heller uppställningen av värmeanläggningen skapade särskilt många antikvariska frågor. Däremot innebar håltagningen i den ursprungliga källarstommen höga krav på dokumentation.

Att döma av det utborrade materialet och borrhaxet bestod väggen främst av sten av urbergsbergart med blandad karaktär. Detta kan inte vara taget i byggnadens omedelbara närhet eftersom stenförekomsten i trakten är liten.

I det genomborrade väggmaterialet ingick även en del sandsten. Utan att göra anspråk på geologisk kompetens bedömde antikvarien att det rör sig om samma stentyp som byggnadens fasader, det vill säga vättersandsten, troligen tagen vid Trånghalla nordväst om Jönköping i likhet med fasadstenen.

Bruket som källarens murverk var murat med tycks vara ett subhydrauliskt (naturligt och sannolikt svagt hydrauliskt) kalkbruk. Bruket är fett, dvs det har hög andel bindemedel och liten andel ballast. Bruket ligger i tjocka/breda fogar nästan utan kilstenar. Det är också välkarboniserat med hög hållfasthet. Sammantaget tycks det vara ett för 1600-talet tidstypiskt bruk, som även påträffats vid exempelvis arbeten på Brahekyrkan på Visingsö. En del av en borrhärna togs tillvara av länsmuseet för eventuell framtida fördjupad analys.

Sett inifrån huvudkällaren placerades ett av de borrhålen i ett parti av valvet som i sin tur har spår av ett tvärgående valv som i sin mitt har en ventillucka av gjutjärn, troligen från sekelskiftet 1900. Fotografering in i ventilhålet visar att här finns en igenmurad, större ventilöppning för den ventil som sitter på källarväggens utsida, se illustrationer. Konstruktionen har varit likartad vid en

Tre exempel på uttagna borrhärnor där olika stenarter förekom. Nederst syns genomborrat tegel som härör från den påmurning från 1970-talets början när byggnaden grundförstärktes.

Strax över ett av de borrhålen satt en ventillucka (ovan). Om man fotograferar genom denna får man en bild av hur utrymmet bakom ser ut (till vänster).

Det antydda valvet har tidigare varit öppet och vidare, men har murats igen och ersatts av en liten ventil med gjutjärnslucka. Här borrades ett hål helt nära golvet.

I en annan del av källaren finns ett bevarat valv för en ventil, att jämföra med ovanstående bild.

jämförelse med ett par andra mer bevarade ventilöppningar. Den torde således delvis ha murats igen omkring 1900 och ersatts med den lilla ventilluckan. Själva borrhningen berörde inte den igenmurade, större ventilöppningen utan drogs en bit under denna, vilket var lyckat eftersom den gamla öppningen inte berördes.

Om man betraktar sammansättningen av källarmuren vid de borrade hålen påminner den om den synliga muren i det mot väster angränsande källarrummet. I detta utrymme är källarvalvet varken putsat eller avfärgat. Här kan man se att källarvalvet består av sten av urbergsbergart, sandsten (sannolikt vätterasndsten) och kalkbruk) Här finns också ”uppvik” av betong sedan golvgjutningen och en del sentida fogningar, troligen med cementhaltigt bruk.

Den del av muren som utgör trappkällarens södra vägg består av murat tegel. Denna tegelmurning tillkom vid grundförstärkningsarbetena i början av 1970-talet.

Källarutrymmet under den yttre trappan vid slutbesiktningen. En del mindre el-arbeten återstod.

Monterad värmeteknik i rum 003 där inga ingrepp gjordes i stommen.

De nya värmeinstallationerna i rum 004 där genomföringarna mot trappkällaren skymtar till vänster.

Ovan: Trottoaren tillfälligt täckt med asfalt.
Till vänster: Installationerna i rum 003 och en skymt av rum 004.

Ovan: Vid grundförstärkningsarbetena revs de yttre trapporna. Då framkom detta skikt av brädor/stockar under trappans konstruktion.

Ovan till höger: Detalj av ytan under den norra trappan efter rivningen.

Nedan: Samma område sett från väster. Inifrån trappans källarutrymme är den gamla grundmuren inte synlig eftersom det murats en tunn tegelvägg mot denna.

Nedan till höger: Här pågår rivningen av källarutrymmet under den norra trappan och man kan ana att den haft ett tunnvalv murat av natursten.

Övrigt

I samband med grundförstärkningsarbetena i början av 1970-talet utfördes sparsam dokumentation i form av en serie diabilbilder i färg. Ingen skriftlig dokumentation har påträffats i länsmuseets arkiv. Helt kortfattat visar bilderna att de utvändiga trapporna med de ålderdomliga trappkällarna murad av natursten revs, att markytorna kring byggnaden grävdes upp och att allt sedan återställdes. Vid arbetena framkom i botten av schaktet under den norra trappan en "bädd" av liggande plank eller stockar lagda i vinkel mot fasaden.

Sammanfattning

I samband med att fjärrvärme mm skulle ordnas i Domstolsbyggnaden vid Göta hovrätt skedde ledningsdragningar från torget in i källaren. Vid arbetena borrades tre hål genom 1600-talets källarmur vilket gav information om murens beskaffenhet. Muren består av sten av urbergsbergart och sandsten murat med ett tids-typiskt kalkbruk.

Administrativa uppgifter

RAÄ:s dnr:	RAÄ-2023-1233
Jönköpings läns museums dnr:.....	2023-128
SFV:s dnr:	0770/23
SFV:s projektnummer:	F000026137
Byggherre:	Statens fastighetsverk genom teknisk förvaltare David Eriks- son
Projektledare:.....	Tengbom genom arkitekt Gunilla Gustafsson
Byggentreprenör:.....	Byggbolaget Peter & Morgan AB
Rörentreprenör:.....	Bravida Rör
Elentreprenör:.....	Bravida El
Entreprenör, håltagning:	Såg och betongborring i Hus- kvarna AB
Antikvarisk medverkan:.....	Anders Franzén
Rapportansvarig:	Anders Franzén
Rapportgranskning:.....	Mikael Nordström
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Jönköpings kommun
Stad/socken:	Jönköpings stad
Fastighetsbeteckning:.....	Arkivet 1

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Muntliga uppgifter

Uppgifter angående murbruk: antikvarie Margareta Olsson, Jönköpings läns museum

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar rörande Göta hovrätt

Otryckta källor

Göta hovrätt : Vårdprogram för Göta hovrätt 2012, F003 (2012). Statens fastighetsverk.

Tryckta källor och litteratur

Franzén, Anders (2016). *Göta hovrätt: rättvisans bemvist under fyra sekel. Jönköping: Jönköpings läns museum*

I samband med att fjärrvärme mm skulle ordnas i Domstolsbyggnaden vid Göta hovrätt skedde ledningsdragningar från torget in i källaren. Vid arbetena borrades tre hål genom 1600-talets källarmur vilket gav information om murens beskaffenhet. Muren består av sten av urbergsbergart och sandsten murat med ett tidstypiskt kalkbruk.

Föreliggande rapport redogör för arbetena och antikvariska iakttagelser.

